

սերական կասկածոտ ճնշման տակ, ան չէր կրնար անշուշտ ազատ գործիչ մը ըլլալ, գոնէ տարին անգամ մը չիման մէջ մտնել իր հեռաւոր հօտին հետ, որ յուսանական եւ թրջական սուրին մէջ առնուած, կ'ողորէր իր չար բախտին դէմ: Իրեն համար սրտի մեծ կսկիծ մըն էր թըշուառութեան մէջ յիշել փառքի օրերը, զոր տեսեր էր Անի քաղաքին թաղաւորակերպ հայրապետանոցին մէջ, որուն վրայ է իր մօրեղբոր թաղաւորավայել ուղեկցութիւնը դէպի Բիւզանդիոն: Այս կսկիծը շեշտելու համար, Մ. Ուռհայեցին կը գրէր՝ թէ «գայն ամենայն ածէր գմտաւ Տէր Խաչիկ եւ տեսանէր ի տառապանս գիայրապետական աքսոն Հայոց, եւ կայր յոյժ վիրաւորեալ»⁵⁸:

Այժմ Պետրոս կաթողիկոսի յաջորդին փոխակուած էր հեռուէն իմանալ իր ցանուցիւր, տառապող եւ քարոզչական հօտին վրայ տեղացող արկածներ եւ տաղնապներ, առանց կարենալու թեթեւ մեղմացում մը առաջ բերել: Անկասկած Անիի աւերումէն վերջն է որ Մ. Ուռհայեցին կը գրէր՝ թէ «սուգ առնէր ի սրտի իւրում տէր Խաչիկս, յիշեալ գաւերումն հայրապետական աքսոն յառն Հայոց, նա եւ գլխափանել աքսոն թագաւորութեանն յագգէն Բագրատունեաց»⁵⁹: Ասով պատմիչը ըսել կ'ուզէ թէ հայրապետը մէկ կողմէ կ'ողորար Բաղրատունեաց մայրաքաղաքին կործանումը, եւ միւս կողմէ Հայոց չքն ու հայրապետանոցին ջնջումը:

Բնական էր որ այսքան ցաւեր եւ տառապանքներ փութացնէին Խաչիկ կաթողիկոսի մահը, որ տեղի ունեցած է 1065 թուի ամառուան վերջերը, վեց տարի կաթողիկոսութիւն ընելէ ետք: Իրմով կը վերջանար ազգակցական տուն մը, որ հայրապետական աթոռին տուեր էր ետեւէ ետեւ չորս կաթողիկոսներ, ամէնքն ալ իրարու ազգական, որով ազգին մէջ

կաթողիկոսական տուն կազմեր էին, զոր Շնորհալին «տունն Պետրոսեան»⁶⁰ կը կոչէ, վերջին երկարակեացին անունէն առնելով:

ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔԸ

Պետրոս Գևորգարձի մեծադոյն արժանիքն եղեր էր, ինչպէս տեսանք, կանխահող զուշուշութիւնը, իրեն յաջորդ ընտրել իր քեռորդին, ի վերջոյ անդրադարձած ըլլալով իր յունամուլ քաղաքականութեան առած վտանգաւոր ընթացքը: Իր քեռորդին, Խաչիկ կաթողիկոսը, օտար հողի վրայ պանդուխտ, պէտք էր աւելի հեռատես եւ շրջահայեաց ըլլալ, իր կենդանութեան աթոռակից կաթողիկոս մը օծել, որ նովին իսկ զործով իր մահէն ետքը աթոռին յաջորդ հռչակուէր, քանի որ կը գտնուէր դէմ առ դէմ կայսրի մը, որ ինչպէս կ'ըսէ Մ. Ուռհայեցին, իր իշխանութեան առաջին օրէն «խորհեցաւ խորհուրդ չար, եւ կամեցաւ բառնալ եւ խափանել գաթոռ հայրապետութեան սրբոյն Գրիգորի ի տանէն հայոց»⁶¹:

Բայց Խաչիկին պակաս էր այդ հեռատես իմաստութիւնը, որով Կոստանդին Ժ. Դուկաս կայսրը, բարեղէպ առիթ նրկատեց հայրապետական աթոռին թափուր վիճակը, եւ հրաման հանեց որ նոր ընտրութիւն չկատարուի, մտքին մէջ ունենալով «Քաղկեդոնական» դաւանութիւնը Հայոց ընդունիլ տալու պայմանը: Անշուշտ, պայմանը՝ միացած էր նախապէս Խաչիկ կաթողիկոսի առաջարկուած հարկ վճարելու կամ յունաց պատրիարքութեան հպատակելու առաջարկին հետ, եւ պէտք էր որ ասոնք զործադրուէին, որպէսզի կայսրը հաճէր կաթողիկոսական նոր ընտրութիւն չնորհել: Այս նպատակին կը ծառայէր հայրապետական աթոռին թափուր մնալը, որով հայերը կը մնային անառաջնորդ ու անտէր, հոռո-

մութեան դառնալու սպառնալիքին տակ, ինչպէս յայտնի կերպով կը գրէ Ն. Շնորհալին ըսելով. «Հայոց հովուացն վախճանեալ, տունն Պետրոսեան ի բաց բարձեալ, որով յունաց ընդ մեզ գնալեալ, այլում լինել թոյլ ոչ տուեալ, զի անտէրունչ ասեմ եղեալ, լիցին ի կրօնս մեր դարձեալ»⁶²:

Կայսերական արդեւքին դժուարութիւն չպատահեցաւ, վասն զի հայոց բոլոր թաղաւորական իշխանները Փոքր Հայքի

մէջ փոխադրեալ, կայսերական անմիջական իշխանութեան ներքեւ կը գտնուէին: Հայրապետական աթոռը տարի մը պարպ մնաց, մինչեւ որ անոր վրայ բաղմեցաւ աւելի փառաւոր եւ սրբակեաց տուն մը, ազգային զոյնով եւ հռչակով յար եւ նման Լուսաւորչի տան, տալով Հայոց աննման հայրապետներ, ինչպէս տուեր էր Գրիգորեան տունը:

(Շարունակելի)

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

62 Ն. Շնորհ. Վիպ. 544:

ՊԱՐԴԱՐՔ

Ծաղիկներուն, գոհարներուն, մետաղներուն
Ունէր գաղտնիքն աստուածագեղ եւ անսահման,
Եւ հսկումի ժամերուն մէջ գիշերական՝
Կը կազմէին վառ ծիածանն անոր հոգւոյն

Ծիրանի վաճըր, շափուղան եւ ջինջ ոսկին՝
Որոնք եղան տառեր եւ մեր յանդիմանեան
Շրջեղծէն անմահ խորհուրդը հիւսեցին,
Եւ դարերով քարին վրայ քանդակուեցան:

Ու տեսլացան մագաղաթին վրայ խնկարոյր.
Աստեղավառ եւ թռչնահոյլ եւ ոսկեթել:
Գիտեմք որ սուրբը շիրիմէն այսուհետեւ

Պիտի հսկէ իր գրքիչով լուսափետուր
Ըստեղծուած կախարդանքին հրաշքուն
Ծաղիկներուն, գոհարներուն, մետաղներուն:

ԱՐՄԵՆ ԵՐԿԱԹ

58 Մ. Ուռհ. Բ. 185:

59 Մ. Ուռհ. Բ. 184:

60 Ն. Շնորհալի, Վիպասանութիւն, 544

61 Մ. Ուռհ. Բ. 164:

ԲԱՐԵԿԱՍԻ ՄԸ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ծովէն անցնելով՝ հասած էիր հոն՝
Ուր կը ննջես հիմա .
Լոսած է աղօթքն ձեռքերուդ .
Ոչ մէկ ատեն մըմնջուած :
Աչքերուդ անհուն կարօտին մէջ
Երագուած աշխարհի մը տեսիլով
Թերեւս յարուցեալ աստուած մը ողջունեցիր...

Հին, խորհրդաւոր մագաղաթներէ երբեք չյայտնուած
Անունի մը գաղտնիքն տրուեցաւ քեզի,
Երբ խաւարին դռնէն անցար,
Եւ գերեզմանի մը սեմին վրայ սպասեցիր
Որ տալիք լռութեան
Հրաժեշտի երգը հնչեցնէր...

Հիմա խօսքը ուղեւոր մըն է շնչասպառ
Տիեզերքի նամբաներուն վրայ .
Ի՞նչ ըսել քեզի,
Երբ պատասխանը շիրմաքարի մը ծանրութիւնը պիտի ունենայ միայն...

Թերեւս վերագտած ես ժամանակի նետը բխրաւոր դարեր առաջ արձակուած,
Որ անբուժելի վէրք մը բացած էր սրտիդ մէջ .
Թերեւս լսեցիր առաջին գիշերն իսկ,
Երբ Առանձնութեան սպիտակ ջահը լուսաւորեց քեզ,
Այն երգը՝ որ հողին եւ քարին ծոցէն կը բարձրանար,
Եւ քեզ կ'օրորէր անձրեւահոս փողոցութեամբ,
Ինչպէս եթէ վերածնած ըլլայիր դուն
Նոր կեանքի մը խորհուրդին մէջ...

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ՅՈՒՇԵՐԳ

ԼՈՐԵ ՊԱՅՐԸՆԻ ՀԱՄԱՐ

Ձրկայ ո՛չ մէկ երազանքի, երգի պուրակ՝
Ուր քու ժպիտդ ծաղկած չըլլայ,
Գեղեցկութեան կամ խորհուրդի
Վըտեմ կրակ՝
Ուր քու սրտիդ խունկն հոտեւան
Այլած չըլլայ .
Պատմական հին կամ նոր չարիք՝
Ուր դատաստանդ՝ դաշտին պէս
Փայլատակած, չանթած չըլլայ...
Ո՛չ մէկ մատեան հանճարաշունչ՝
Ուր ակնարկիդ աստղն հիացիկ
Ծաղկած չըլլայ... :
Սուրբ Ղազարու վանքն հայկական
Դեռ կը խալտա՛ր
Յիշատակիդ հըրախաղով :
Մըխիթարեան պարտէզին մէջ
Կ'երազէի ձիթենիիդ
Արծաթափայլ ճիւղերուն տակ...
«Հառաչանքի կամուրջն» հեռուն,
Ուր երեկոն կը նըւաղէր՝
Ուր կ'ընկղմէր երանդապնակն
Երազընթաց կոնտրալտին,
Քու սիրտիդ մէջ օրերուն
Կը փոխանցէր ներդաշնօրէն...
Ու Մեսրոպեան հըրաշատառ
Հայ Քերականն՝
Ուր դուն ուսար
Նարեկացւոյ բարբառն անդրդ,
Լոյսն ակնարկիդ կը պարփակէր...

* * *

Պահ մը սարսեց քեզ Ալպիոնն
Իր մըշուշին, տակաւառ խաւարին մէջ
Եւ արիւնեց քու քերթով
Հողիդ վտեմ .
Ու գերեզմար Ելլաղային
Յաւն անպատում
Քեզ զալարեց... :
Այնուհետեւ
Ալպիոնն մինչեւ Ռափէն,
Վենետիկէն մինչեւ Լեման,
Ակոսթոլի եւ Կոնթոս,
Նըւիրական Առաքելի
Եւ հերոսի քայլերդ տեսնող
Կը տանէին քեզ մինչեւ հունկ
Ձահարեում...
Այլ մինչեւ լո՛յս
Եւ զիւթական անմահութիւն... :
Ո՛վ, Չայլոս Հարութ,
Դուն Պոտլէրի Ալպաթրոսին նըման չըքեզ,
Տառապեցար...
Թոխքիդ սահմա՛ն օրօնեցիր
Կապոյտ եթերն ազատութեան... :
Ո՛վ վիրաւոր դուն Ալպաթրոս,
Ո՛վ կազ հեշտակ,
Դուն որ հողին վրայ մերթ երկշոտ
Եւ անճարա՛կ օրորուեցար՝
Աստղերո՛ւն մէջ կը ցանկայիր
Ընտրել կայանդ ազատատենչ,
Եւ ըմպել լո՛յսն յաղթանակին՝
Արդարութեան
Արեւահամ
Բաժակին մէջ... :

ՄԱՌԻ ԱԹՄԱՃԵԱՆ